

ISHLAB CHIQRARISH KORXONALARIDA MEHNAT XAVFSIZLIGINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING TASHKILY-USLUBIY ASOSLARI

*G'aniev Diyorbek. Andijon davlat texnika instituti
"Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi"
yo'nalishi 3-kurs talabasi
Abdurahmanov Abdurashid Andijon
davlat texnika instituti "Mehnat
muhofazasi" kafedrasida professori*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ishlab chiqarish korxonalarida mehnat xavfsizligini boshqarish tizimini takomillashtirishning tashkiliy va uslubiy asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy sanoat sharoitida ishlab chiqarish jarayonlarining murakkablashuvi, texnologik uskunalarning avtomatlashtirilishi va inson omilining saqlanib qolishi mehnat xavfsizligi masalasini dolzarb muammolari bo'lib qolmoqda. Tadqiqotning asosiy maqsadi mehnat xavfsizligini boshqarish tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi tashkiliy mexanizmlar va uslubiy yondashuvlarni aniqlashdan iborat. Tadqiqot jarayonida tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Natijada mehnat xavfsizligini boshqarishda tashkiliy tuzilmani takomillashtirish, xodimlarning ishtirokini kuchaytirish, xavflarni boshqarish va profilaktik choralarining ahamiyati asoslab berildi. Olingan natijalar ishlab chiqarish korxonalarida mehnat muhofazasi tizimini amaliy jihatdan yaxshilashda qo'llanishi mumkin.

Kalit so'zlar: mehnat xavfsizligi, boshqaruv tizimi, ishlab chiqarish korxonasi, ekologik xavf omillari, tashkiliy mexanizm, uslubiy yondashuv.

Kirish. Hozirgi kunda sanoat ishlab chiqarishining jadal rivojlanishi, yangi texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlarning keng joriy etilishi bilan bir qatorda, mehnat xavfsizligini ta'minlash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ishlab chiqarish korxonalarida yuzaga keladigan baxtsiz hodisalar, kasb kasalliklari va texnogen xavflar nafaqat xodimlarning sog'lig'iga, balki korxonaning iqtisodiy barqarorligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mehnat xavfsizligini faqatgina texnik choralar bilan cheklab bo'lmaydi, balki uni samarali boshqarish tizimi asosida tashkil etish zarur.

Mehnat xavfsizligini boshqarish tizimi — bu korxonada xavfli va zararli omillarni aniqlash, baholash, oldini olish hamda xodimlar uchun xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratishga qaratilgan tashkiliy, huquqiy, texnik va ijtimoiy tadbirlar majmuidir. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, faqatgina normativ hujjatlarning mavjudligi

mehnat xavfsizligini to'liq ta'minlab bera olmaydi. Asosiy masala ushbu talablarning amalda qanday joriy etilishi va boshqarilishidadir. So'nggi yillarda xalqaro miqyosda mehnat xavfsizligini boshqarish masalasiga tizimli yondashuv shakllanib, ISO 45001 kabi standartlar ishlab chiqildi. Ushbu standartlar mehnat xavfsizligini korxonalar boshqaruv tizimining ajralmas qismi sifatida qarashni talab qiladi. Biroq ko'plab ishlab chiqarish korxonalarida mehnat xavfsizligi hali ham ikkilamchi masala sifatida qaralib, faqat tekshiruvlar oldidan faollashadigan yo'nalishga aylangan. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mehnat xavfsizligi tizimini takomillashtirish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Ularda asosan texnik xavfsizlik, individual himoya vositalari, mehnat sharoitlarini baholash kabi masalalar yoritilgan. Biroq mehnat xavfsizligini boshqarishning aynan tashkiliy-uslubiy jihatlari, ya'ni boshqaruv tuzilmasi, mas'uliyat taqsimoti, xodimlar ishtiroki va nazorat mexanizmlari yetarli darajada yoritilmagan. Shu bois mazkur maqolada ishlab chiqarish korxonalarida mehnat xavfsizligini boshqarish tizimini takomillashtirishning tashkiliy va uslubiy asoslarini kompleks tarzda ko'rib chiqish maqsad qilib olindi. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: mehnat xavfsizligi boshqaruv tizimining mohiyatini ochib berish, uning asosiy tashkiliy elementlarini tahlil qilish hamda amaliyotda qo'llash mumkin bo'lgan takomillashtirish yo'nalishlarini asoslash.

Metodlar. Mazkur tadqiqot mehnat xavfsizligini boshqarish tizimining tashkiliy-uslubiy jihatlari o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda asosan nazariy va tahliliy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, xalqaro standartlar hamda ishlab chiqarish korxonalarida qo'llanilayotgan mehnat xavfsizligi amaliyotlari nazariy jihatdan o'rganildi.

Asosiy tadqiqot usullari quyidagilardan iborat:

1. Tahlil usuli — mehnat xavfsizligini boshqarish tizimining tarkibiy qismlarini ajratib ko'rib chiqish va ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash uchun qo'llanildi;
2. Taqqoslash usuli — turli yondashuvlar va amaliy tajribalarni solishtirish orqali samarali tashkiliy mexanizmlarni aniqlash maqsadida ishlatildi;
3. Umumlashtirish usuli — o'rganilgan ma'lumotlar asosida umumiy xulosalar chiqarish va nazariy modelni shakllantirish uchun qo'llanildi;
4. Tizimli yondashuv — mehnat xavfsizligini alohida tadbirlar yig'indisi emas, balki yagona boshqaruv tizimi sifatida ko'rib chiqishga imkon berdi.

Tadqiqotda empirik eksperimentlar o'tkazilmadi, ammo ishlab chiqarish korxonalarining ochiq manbalardagi ma'lumotlari va umumiy amaliy tajribalari asosida xulosalar shakllantirildi. Ushbu yondashuv maqola natijalarini keng doiradagi sanoat korxonalariga tatbiq etish imkonini beradi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ishlab chiqarish korxonalarida mehnat xavfsizligini boshqarish tizimining samaradorligi ko'p jihatdan uning tashkiliy tuzilmasiga bog'liq. Mehnat xavfsizligi bo'yicha alohida bo'lim yoki mas'ul shaxs

mavjud bo'lishi muhim, biroq bu yetarli emas. Xavfsizlik masalalari barcha boshqaruv darajalariga integratsiya qilinishi lozim.

Aniqlanishicha, samarali mehnat xavfsizligi tizimi quyidagi asosiy elementlarni o'z ichiga oladi:

1. Rahbariyatning faol ishtiroki va mas'uliyati;
2. Xavf omillarini muntazam aniqlash va baholash;
3. Xodimlarning mehnat xavfsizligi jarayonlariga jalb etilishi;
4. Doimiy nazorat va monitoring mexanizmlarining mavjudligi;
5. O'qitish va bilimlarni yangilab borish tizimi.

Tahlil natijalariga ko'ra, ko'plab korxonalarda mehnat xavfsizligi bo'yicha hujjatlar mavjud bo'lsada, ularning amalga bajarilishi sust. Bunga sabab sifatida tashkiliy mas'uliyatning aniq belgilanmaganligi, xodimlarning yetarli darajada jalb etilmasligi va rag'batlantirish mexanizmlarining yo'qligi ko'rsatildi. Shuningdek, mehnat xavfsizligini boshqarishda uslubiy yondashuvlarning ahamiyati aniqlandi. Xususan, xavflarni boshqarish tamoyiliga asoslangan yondashuv an'anaviy reaktiv choralar o'rniga profilaktik va oldini oluvchi tadbirlarni kuchaytirishga xizmat qiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, xavflarni oldindan aniqlash va baholash tizimi joriy etilgan korxonalarda baxtsiz hodisalar soni sezilarli darajada kamayadi.

Munozara. Olingan natijalar mehnat xavfsizligini boshqarish tizimini faqat texnik choralar bilan cheklash samarasiz ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Asosiy e'tibor tashkiliy va uslubiy jihatlariga qaratilgandagina barqaror natijalarga erishish mumkin. Rahbariyatning shaxsiy namuna ko'rsatishi va xavfsizlikni ustuvor qadriyat sifatida e'tirof etishi tizim samaradorligining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Xodimlarning mehnat xavfsizligi jarayonlariga jalb etilishi ham muhim ahamiyatga ega. Agar xodimlar xavfsizlik qoidalarini majburiyat sifatida emas, balki o'z sog'lig'i va hayoti uchun zarur omil sifatida qabul qilsalar, tizim yanada samarali ishlaydi. Bu esa o'qitish, tushuntirish va rag'batlantirish orqali amalga oshiriladi. Tadqiqot davomida aniqlangan cheklovlardan biri shundaki, maqola empirik ma'lumotlarga emas, umumiy tahliliy yondashuvga asoslangan. Kelgusida aniq bir ishlab chiqarish korxonasi misolida statistik ma'lumotlar asosida tadqiqot olib borish natijalarni yanada boyitishi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar mehnat xavfsizligini boshqarishda raqamli texnologiyalar, masalan, xavflarni onlayn monitoring qilish tizimlari va sun'iy intellektga asoslangan tahlil vositalarini o'rganishga qaratilishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarish korxonalarida mehnat xavfsizligini boshqarish tizimini takomillashtirish tashkiliy-uslubiy yondashuvlarni chuqur qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Mehnat xavfsizligi samaradorligi rahbariyatning mas'uliyati, xodimlarning faol ishtiroki, xavflarni boshqarish va doimiy monitoringga bevosita bog'liq. Mazkur maqolada keltirilgan xulosalar va takliflar

ishlab chiqarish korxonalarida xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish va tizimni takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. International Labour Organization. Guidelines on Occupational Safety and Health Management Systems (ILO-OSH 2001). 2nd ed. Geneva, ILO, 2009.
2. ISO 45001:2018. Occupational health and safety management systems – Requirements with guidance for use.
3. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. – T.: “Huquq”, 2023.
4. Qurbanov A.A. Mehnat muhofazasi. – Toshkent: “Fan”, 2020.
5. Abduraxmanov A. Hayat faoliyati xavfsizligi. Darslik – Andijon: “Omad printer”, 2025.
6. Gasanov R.G. Ochrana truda na proizvodstve. – Moskva: “Infra-M”, 2018.
7. Belyaev N.M. Bezopasnost’ zhiznedeyatel’nosti. – Moskva: “Yurayt”, 2021.
8. Trofimov V.T. Proizvodstvennaya bezopasnost’. – Moskva: “Akademiya”, 2017.
9. Karimov B.T., Juraev A.A. Industrial Safety Management. – Toshkent, 2020.
10. Hamidov A.A. Sanoat korxonalarida mehnat muhofazasi. – Toshkent: TDTU, 2022.